

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО »**

Проноза Інна Іванівна

УДК 323.28 (048)

**Політичний тероризм як загроза стабільності
сучасного суспільства**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор політичних наук
Кіссе Антон Іванович
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор,
Картунов Олексій Іванович
Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»,
завідувач кафедри суспільних наук

кандидат політичних наук, доцент
Пехник Алевтина Валентинівна
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціальних теорій

Захист відбудеться 23 березня 2012 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36)

Автореферат розісланий «22» лютого 2012 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження Тероризм став однією з глобальних проблем сьогодення. Він стосується і впливає на всі сфери існування сучасного суспільства, передусім – на його безпеку, стійкість функціонування політичних інститутів, стабільність багаторівневої системи соціально-політичних та міжнародних відносин. В даний час політичний тероризм є особливим типом політичної боротьби деструктивних сил за владу і вплив на різні сфери соціуму. Тероризм перетворюється на постійно діючий, дестабілізуючий чинник суспільного розвитку. Його небезпека визначається здатністю подолання сформованого геополітичного простору, незалежно від наявності бар'єрних географічних чинників.

Актуальність дослідження феномену тероризму як політичного явища зростає для вітчизняної науки унаслідок загрози, яку він представляє для державної безпеки та стабільності суспільства в цілому. Проблема тероризму має як внутрішньополітичне, так і зовнішньополітичне значення. Прояви тероризму усередині країни порушують стійкість політичної системи суспільства, сприяють дестабілізації політичного курсу, а у ряді випадків здатні паралізувати дії влади, сприяючи підриву її авторитету серед населення. Все це ставить під загрозу стан і тенденції прогресивного розвитку сучасного суспільства.

Політичні реалії визначили актуальність і потребу теоретико-методологічного осмислення природи політичного тероризму як складного, різноспрямованого соціально-політичного явища. Важливість дослідження даної проблеми безпосередньо пов'язана з необхідністю визначення ресурсного потенціалу політичного тероризму, що розглядається в якості організаційних, матеріальних і духовних підстав для його розгортання та відтворення, надання активного типу функціонування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження розроблене згідно з загальною науково-дослідною темою кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ держреєстрації 0109U000215), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета дисертаційного дослідження – визначення сутності політичного тероризму як феномену сучасності та обґрунтування ефективних заходів сучасної протидії терористичній діяльності.

Центральна тема дисертаційного проекту обумовила нагальність вирішення наступних **дослідницьких задач**:

- розглянути концептуальні підходи до дослідження тероризму як політичного явища та уточнити його теоретичне розуміння;
- виявити основні ознаки та види політичного тероризму;
- здійснити компаративний аналіз тероризму з іншими формами прояву політичного насильства;

– визначити передумови і причини виникнення і активізації політичного тероризму;

– дослідити соціальні, релігійні та етнічні протиріччя, які виступають передумовами тероризму;

– з'ясувати роль психологічного фактору політичного тероризму;

– дослідити шляхи та механізми локалізації тероризму;

– проаналізувати складові ресурсної бази тероризму;

– розглянути особливості протидії тероризму в Україні.

Об'єктом дослідження є тероризм як складне і комплексне соціально-політичне явище.

Предметом дослідження є виявлення ступеню загрози політичного тероризму стабільності сучасному суспільству.

Методи дослідження цілком підпорядковані необхідності вирішення центральної проблеми роботи та визначаються її метою і завданнями.

В роботі використовуються загальнофілософські і загальнонаукові методи пізнання. Крім того, досліджуючи прояви і форми політичного тероризму, застосовується порівняльний підхід, що дозволяє виявити істотні відмінні ознаки цього феномену політичного життя, розглянути його співвідношення з іншими формами політичного насильства.

При розгляді питань детермінації політичного тероризму автор спирається на діалектико-матеріалістичну методологію аналізу причинної обумовленості явищ, використовуючи елементи геометодології, що допускає урахування ролі геополітичних інтересів в зовнішньополітичних і внутрішньополітичних явищах.

Аналізуючи сучасні методи боротьби з політичним тероризмом, у ряді випадків застосовуються елементи соціального моделювання і методу аналізу конкретних ситуацій (case-study), за допомогою яких підтверджуються теоретичні висновки дисертації.

Когнітивний аспект аналізу проблеми доповнюється ціннісним підходом, що дозволяє застосувати загальнолюдські критерії оцінки політичного тероризму у всіх його формах і проявах, уникнути помилки абсолютизації крайнощів сцієнтизму і антисцієнтизму, що недооцінюють реальну взаємодію суб'єкта та об'єкту в рамках єдиної людської діяльності.

Розгляд ряду питань, зокрема подолання політичного тероризму, потребує звернення до системного підходу, використання структурно-функціонального аналізу місця і ролі органів державного управління, громадських організацій в боротьбі з політичним тероризмом.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в аналізі сучасного політичного тероризму як загрози стабільності суспільства та розробці комплексу заходів боротьби з ним. У результаті дослідження було отримано наукові результати, що мають наукову новизну.

Уперше:

- на рівні дисертаційного дослідження досліджено загальну соціально-психологічну природу політичного тероризму як багатовимірного і

синтетичного за своєю природою явища, його психологічну причинну складову. Показано, що суб'єктивний фактор відіграє ключову роль у виникненні та поширенні даного феномену при наявності відповідних об'єктивних причин – політичних, економічних, соціальних, національних тощо. Враховуючи, що в сучасних умовах однією з ключових цілей тероризму є максимізування деструктивного психоемоційного ефекту терористичного акту, який, таким чином, сприяє розвитку дисфункціональних процесів в соціетальному і політичному просторі, обґрунтована роль соціально-психологічного чинника у протидії тероризму;

- обґрунтовано доцільність застосування терміну «контроль над тероризмом» щодо діяльності, спрямованої проти тероризму. Даний термін охоплює весь спектр такої діяльності і є більш точним у порівнянні з іншими термінами.

Удосконалено:

- сутність і основні риси тероризму як політичного феномену. До проявів політичного тероризму і відображення його сутності як особливого соціально-політичного явища можуть бути віднесені наступні ознаки: присутність безпосереднього або опосередкованого насильства для досягнення політичних цілей, які не можуть бути досягнуті звичайними (законними) засобами; умисний характер насильства і залякування, спрямованість на дестабілізацію або руйнування основних політичних структур протиборчої сторони; використання конспірації як необхідної умови існування терористичних організацій і здійснення терористичних дій; категоричне заперечення суб'єктами політичної боротьби принципів загальнолюдської моралі, цинічна зневага нормами гуманізму і справедливості;

- термін «протидія» у відношенні до тероризму як політико-правового явища відображає увесь комплекс антитерористичних заходів, а не лише заходи кримінальної репресії, враховуючи природу тероризму як складного соціально-політичного а не лише суто правового явища.

- визначення причин виникнення та ескалації тероризму як багатофакторного суспільно-політичного явища, у функціонуванні якого суб'єктивно-психологічний чинник відіграє вагомий роль. Однак, особливого значення він набуватиме за наявності передумов, що мають об'єктивний характер (етнічних, національних, територіальних тощо суперечностей), у той час як культурні (релігійні) суперечності не є головною причиною активізації та значного розповсюдження сучасного тероризму.

Отримало подальший розвиток:

- визначення та з'ясування основних засад дослідження тероризму в українській і світовій науковій думці. Розгляд понять «екстремізм», «терор», «війна» тощо та компаративний аналіз видів політичного насилля надав можливість більш точно зрозуміти якісні характерні особливості феномену політичного тероризму, під яким розуміється застосування крайнього насильства (або загроза його застосування) проти цивільного населення для впливу на органи державної влади й управління з певною суспільно-

політичною метою. У такий спосіб удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження політичного тероризму;

- систематизовано теоретико-методологічні підходи до дослідження природи сучасного тероризму, що дало можливість дослідити різновекторність чинників, які обумовлюють його появу. Аналіз природи сучасного тероризму дозволив дійти висновку щодо пріоритетності застосування ненасильницьких форм антитерористичної діяльності задля недопущення переростання терористичного конфлікту у ціннісне протистояння глобального рівня.

- стратегії антитерористичної політики в сучасному світі на теоретичному та практичному рівнях для визначення та узагальнення комплексного зарубіжного досвіду та використання його у вітчизняній антитерористичній політиці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації можуть стати основою для наукових публікацій, навчальної літератури з питань національних і конфесійних відносин. Результати дослідження є корисними для подальшого поглибленого вивчення феномену політичного тероризму істориками, політологами, соціологами, психологами, конфліктологами, філософами. Рекомендації з контролю над політичним тероризмом на території України можуть застосовуватися в практичній діяльності відповідними державними і суспільними структурами. Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні курсів з політології, соціології, політичної психології, спецкурсів у вищих навчальних закладах, наприклад, таких як «Соціальні та політичні конфлікти», «Україна в системі міжнародної безпеки» та ін.

Апробація результатів дисертаційного дослідження.

Результати дослідження обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства» (м. Одеса, 2010), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум – 2010: стратегії України в геополітичному просторі» (м. Ялта, 2010); III Міжнародній науково-практичній конференції «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 2011 р.). Основні положення роботи обговорювалися на засіданні кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (2009-2011 рр.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 4 наукові статті у фахових виданнях з політичних наук.

Структура дисертації обумовлена специфікою проблем, що стали об'єктом і предметом дисертаційного дослідження та відповідає його меті і завданням. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких містить підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг

дисертації 200 сторінок. Список використаних джерел містить 200 найменувань (18 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, проаналізовано ступінь її наукової розробленості, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформовано об'єкт і предмет, визначені мета та задачі, теоретико-методологічна основа роботи, охарактеризована її наукова новизна, оцінено ступінь апробації дослідження, вказана структура роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження тероризму»**, що складається з трьох підрозділів, на основі політичного аналізу висвітлено концептуальні підходи до визначення сутності та змісту тероризму як політичного явища в зарубіжних та вітчизняних доробках. Зазначено типологічні аспекти тероризму з урахуванням змісту, основної спрямованості суб'єктів і об'єктів цих посягань та здійснено компаративний аналіз тероризму з іншими видами політичного насилля.

У *підрозділі 1.1 Тероризм як предмет теоретичного аналізу в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених* проведено аналітичний огляд підходів до визначення сутності політичного тероризму в різних наукових концепціях. Серед дослідників тероризму на сьогодні все ще немає єдиного визначення цьому феномену. І в цьому переліку можливо визначити наступні групи.

У першу групу доцільно включити визначення, згідно яким тероризм визначається як різновид насилля. Цю точку зору висловлюють В. Епштейн, К. Жарінов, В. Маллісон, З. Маллісон, Е. Миколус, Б. Хоффман, М. Шахов, – серед зарубіжних дослідників і М. Руденко, С. Телешун, В. Щербаков – серед вітчизняних.

Друга група дослідників визначають тероризм як «форму політичної боротьби» і стверджують, що головним в тероризмі є політична основа, домінуюча над іншими. Прихильниками даного підходу стали Б. Дженкінс, У. Лакер, Ю. Авдєєв, О. Бодрук, А. Грачов, В. Грехнев, І. Дементьєв, А. Дорошенко, С. Зелінський, Л. Моджорян. Серед сучасних українських дослідників можна назвати таких вчених, як М. Гуцало, В. Коршунова, Л. Мошкову, О. Половко та ін.

Дослідники третьої групи визначають тероризм як різновид злочинної діяльності та розглядають його, зокрема, з юридичної точки зору. Серед них: Дж. Амос, Г. Грей, Б. Гросскап, У. Парето, В. Антипенко, Ю. Антонян, О. Долженков, В. Ємельянов, Ю. Іванов, В. Крутов, В. Ліпкан, В. Лунєєв, С. Мохончук, В. Петрищев, В. Устинов та інші.

Четверту групу представляють визначення, що акцентують увагу на психологічних аспектах та наслідках тероризму, Серед робіт, які досліджують психологічні та ідеологічні аспекти тероризму, автор відокремлює праці

В. Васильєва, М. Галамба, І. Дубровського, Д. Ольшанського, В. Остроухова, Б. Орлова, В. Пронякіна, М. Шепельова, Г. Щедрової та ін.

П'ята група включає в себе історико – філософський аспект дослідження тероризму. Серед них праці О. Бажана, Н. Бєглової, Т. Бояр-Созонович, О. Будницького, В. Вітюка, С. Ефірова, В. Замкового, М. Ільчикова, А. Камю, Е. Ляхова, Л. Моджорян, К. Салімова, О. Свентицької, В. Остроухова та ін.

До шостої групи відносяться дослідження, що відображають соціально-політичну аналізу тероризму. Так, соціальний аспект тероризму знаходиться в центрі уваги А. Боташевої, М. Гуцман, С. Карамяна, Д. Конова, Н. Лазарєва, О. Паїна, В. Примуша Є. Степанова та ін.

До сьомої групи належать дослідження інформаційно-публіцистичних напрямків проблематики тероризму та засобів масової інформації. Це роботи В. Демченко, А. Кузнєцова, Р. Перла, Г. Почепцова, Т. Ревяко, М. Требіна, які підіймають актуальні питання в галузі розвитку міжнародної терористичної загрози.

Восьма група включає дослідження з проблем політичних конфліктів та етнополітичних процесів. Це роботи етнополітологів та конфліктологів: І. Воронова, О. Здравомислова, О. Картунова, В. Котигоренка, І. Кресіної, О. Нарочницької, С. Наумкіної, В. Небоженка, І. Оніщенко, Г. Перепелиці, С. Римаренка, С. Ростецької та ін. Вплив етнічної і релігійної приналежності на тероризм та політичного режиму, зокрема тоталітаризму розкрито в дослідженнях З. Арухова, В. Герасимова, І. Добаєва, А. Кіссе, О. Мураховської, А. Пехник, В. Юрченка, А. Ярликапова .

Таким чином, у зв'язку з численністю різних думок про феномен тероризму, неоднозначного його розуміння як політичного явища, що обумовлене суперечливими інтересами учасників міжнародного співтовариства, різних соціальних груп в окремих державах, продовжує залишатися актуальною проблема вироблення загального розуміння тероризму, що необхідно для створення ефективних міжнародних і національних систем боротьби з ним.

У підрозділі 1.2 *«Поліваріативна типологія тероризму»* розглядається типологія тероризму, що базується на підставі принципів системного аналізу різних його видів як в Україні, так і за кордоном. Виступаючи в якості соціально-політичного феномену, тероризм може бути класифікований в залежності від методів, цілей, об'єктів впливу, засобів, що використовуються, з ідеологічної мотивації та ін.

В залежності від методів виділяють фізичний і психологічний тероризм. За об'єктом терористичного впливу розмежовують селективний і масовий терор. В залежно від суб'єкту тероризм може бути представлений як державний і опозиційний. В залежності від виду засобів використання тероризм може бути розділений, по-перше, на хімічний, що спирається на досягнення сучасної хімфармакології, по-друге, на біологічний із застосуванням біологічних засобів, по-третє, на інформаційний з використанням вірусів персональних комп'ютерів і комп'ютерних програм , зомбування та програмування людей через ЗМІ, по-

четверте, на збройний тероризм, який використовує вибухівку, вогнепальну і холодну зброю, а також зброя масового ураження.

За критерієм ідеологічної спрямованості можна виділити такі види тероризму, як лівий, правий, націоналістичний та релігійний.

За територіальною ознакою можна виділити внутрішній і міжнародний тероризм. Таким чином, детальний розгляд класифікацій тероризму допоможе усвідомити його небезпеку.

У підрозділі 1.3. «Компаративний аналіз тероризму з іншими формами прояву політичного насилля як загрози стабільності суспільства» досліджується співвідношення ключового поняття «тероризм» з суміжними поняттями «терор», «війна», і «партизанський рух», «фашизм». Ототожнювати терор і тероризм буде невірно, тому що терор передбачає наявність фундаментального ідеологічного обґрунтування і тривалого систематичного застосування політики насилля. Тероризм, перш за все, тактика боротьби, яка використовується екстремістськими рухами. Поняттям «політичний тероризм» стали позначати тактику політичної боротьби, що спирається на терористичний акт. І лише в самому загальному сенсі при позначенні такої практики і відокремленні від інших видів політичного насильства обидва ці поняття залишилися взаємозамінними.

Провідним є ідеолого-патріотичний або національно-релігійний підхід у поясненні тероризму і війни. Самі ж терористи та їхні прибічники часто називають свої дії справедливою тактикою війни. Враховуючи, що практикується вчинення терористичних актів, поєднаних з методами партизанської війни, необхідно застосовувати диференційований підхід до насильницьких актів, що здійснюються під прапором національно-визвольної боротьби.

Науковий аналіз дозволяє виділити дві категорії. Перша – національно-визвольний рух, коли організуються і здійснюються напади на урядові об'єкти колоніальних режимів, представників окупаційної влади, їх військові загоны і т.п. Друга категорія – терористи, які вчиняють безглузді по жорстокості акти, що здійснюються з боку осіб, які заявляють про свою приналежність до того чи іншого національно-визвольного руху.

При дослідженні політичного тероризму особливу роль може зіграти розмежування «тероризму» і «фашизму», враховуючи, що між цими явищами часто ставиться знак рівності.

Отже, ретельний аналіз співвідношення політичного тероризму та інших видів політичного насилля показує, що розробка понятійного апарату в дослідженні посягань політичного характеру в даний час залишається незавершеною.

У висновках до першого розділу зазначається, що в даний час не вироблена загально визнана наукова теорія тероризму і політичного насилля. Немає точного чіткого, єдиного і загально визнаного визначення тероризму. За цих умов автором проводиться дослідження найбільш поширеніших визначень тероризму, надається аналіз його сутності та найбільш істотних та суттєвих ознак, на яких він ґрунтується, пропонується авторське визначення тероризму.

Сучасний тероризм як політичне явище – це організована форма політичного насильства, спрямована на досягнення поставлених цілей: це вбивство або замах на життя глав держав, членів уряду, дипломатичних представників і інших посадових осіб, захоплення заручників, напад на приміщення посольств і прогресивних організацій, а також інші аналогічні злочини, здійснювані і організовані з наміром змінити внутрішню і зовнішню політику держави, запереченням суб'єктами політичної боротьби принципів загальнолюдської моралі, цинічною зневагою нормами гуманізму і справедливості, який став глобальною загрозою сучасного суспільства.

У другому розділі «Передумови виникнення та розвитку політичного тероризму» розглядаються соціальні, етнічні та релігійні протиріччя як передумови тероризму, історична генеза цього явища та соціально-психологічний чинник політичного тероризму.

У підрозділі 2.1. «Соціальні, етнічні та релігійні протиріччя як передумови тероризму» обґрунтовано причинну обумовленість політичного тероризму.

До факторів, що підсилює терористичну активність, можна додати наступні: загальна невиразність державної політики у відношенні до гострих проблем міждержавних і внутрішньодержавних відносин; наявність екстремістськи налаштованих етнічних і релігійних лідерів, нерозв'язних міжнаціональних і міжконфесійних питань; вплив міжнародних екстремістських і терористичних організацій; недостатньо ефективного правового і політичного виховання громадян і т. д.

Ще однією з причин, що впливають на зростання екстремізму і тероризму, стає використання можливостей впливу ЗМК на політичну свідомість і поведінку громадян для розпалювання ворожнечі та ненависті.

Отже, науковий аналіз дозволяє стверджувати – витoki, що сприяють розвитку політичного екстремізму в тероризм, носять соціально-економічний, соціокультурний, соціально-психологічний і геополітичний характер і було б неправильно виділяти окремо якийсь із цих блоків.

У підрозділі 2.2. «Психологічний аспект політичного тероризму» досліджено, що серед усіх передумов тероризму психологічні є одними з ключових. Основу пізнання тероризму складає аналіз психологічних мотивів цього злочину.

Головним психологічним чинником політичного тероризму є вплив на емоційну сферу людини, а механізм психологічного тероризму виявляється у площині інформаційної теорії емоцій.

У сучасному політичному житті активно використовуються методи психологічного тиску, елементом якого є символи. Символи завжди емоційно насичені і внаслідок своєї природи створюють реальні можливості впливати на масову свідомість (та підсвідоме), а тому виступають одним із ефективних засобів політичного тероризму.

Психологічний аспект проблеми тероризму дозволяє вирішити проблему оперативної-тактичної діагностики людей, схильних до тероризму.

У висновках до другого розділу зазначається, що визначення причин тероризму є одним з основних аспектів при розробці і вдосконаленню заходів боротьби з тероризмом. Від точності встановлення причин тероризму залежать ефективність прийнятих заходів по боротьбі з ним та їх подальше вдосконалення. Соціально-психологічні передумови займають одне з основних місць серед усіх передумов виникнення та розвитку тероризму, тому аналіз мотиваційної спрямованості цього явища складає базову основу дослідження тероризму в цілому. Ця основа може бути доповнена принципами маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю, впливом на емоційну сферу людини, механізм якого виявляється у площині інформаційної теорії емоцій; агресивністю дій суб'єкту тощо.

У третьому розділі «Антитерористична політика держави як фактор стабільності суспільства» розглядаються основні складові ресурсної бази тероризму, теоретичний та практичний зарубіжний досвід у протидії тероризму та стан даної проблематики в Україні.

У підрозділі 3.1 «Складові ресурсної бази тероризму в сучасному суспільстві» визначено, що глобалізація сучасного світу, розвиток інформаційних та комунікаційних технологій сприяють розширенню й удосконалюванню ресурсної бази тероризму. Ресурсами тероризму є всі засоби, використання яких забезпечує вплив суб'єкта на об'єкт тероризму.

Дисертанткою здійснено класифікацію основних ресурсів тероризму, не виділяючи головних, тому що всі ресурси взаємопов'язані та взаємообумовлені. Поділяючи ресурси тероризму на матеріальні та нематеріальні і даючи їм характеристику, автор приходить до висновку, що боротьба з тероризмом у сучасних умовах повинна полягати у позбавленні цих ресурсів.

Матеріальні ресурси, у свою чергу, розподіляються на фінансові, людські, технічні та силові. А нематеріальні – на організаційні, інформаційні, психологічні та ідеологічні. Ресурси тероризму надто різноманітні, тому наведена класифікація не може претендувати на єдину можливу і може бути доповненою.

У підрозділі 3.2 «Зарубіжний теоретичний та практичний досвід у протидії тероризму» проаналізовано загальний досвід країн Європи та Америки у протидії тероризму, який на сьогодні є загрозою для всієї світової спільноти.

Загальна зарубіжна практика така, що антитерористична робота ведеться переважно директивно, тобто всі основні рішення приймаються на найвищому державному рівні і надалі реалізуються, впливаючи на громадянське суспільство. Сучасні національні антитерористичні системи являють собою сукупність наступних елементів: антитерористичне законодавство і система правосуддя; діяльність правоохоронних органів, спеціальних служб і відомств, зайнятих у сфері забезпечення безпеки (у тому числі розвідслужби); робота спеціальних антитерористичних груп; створення національних антитерористичних центрів; вироблення комплексу заходів з протидії екстремізму; розробка і проведення контртерористичних операцій; робота

служб, зайнятих ліквідацією наслідків терактів; участь інститутів громадянського суспільства; сприяння ЗМІ в антитерористичній роботі; велика матеріально-технічна база (досконалі засоби зв'язку, комп'ютерні технології, високоякісні сучасні транспортні та інфраструктурні елементи) тощо.

У діяльності кожного з цих елементів реалізується одна з двох позицій-об'єкт захисту з боку держави (пасивна позиція) або суб'єкт і учасник антитерористичної боротьби (активна позиція).

У підрозділі 3.3 «Протидія тероризму в Україні: стан та перспективи» визначено, що на сьогоднішній день контроль над політичним тероризмом – одне з найважливіших державних завдань, від ефективності рішення якого залежить національна безпека, стабільність в суспільстві, довіра громадян до органів державної влади і управління.

З метою стабілізації суспільно-політичної ситуації в країні, попередження загроз безпеці і територіальній цілісності України є необхідність у розробці та здійсненні комплексної програми боротьби з тероризмом з включенням політичних, економічних, соціальних, правоохоронних і військово-стратегічних, психологічних, освітніх аспектів, прийняти заходи для створення узгодженої стратегії, що відповідає вимогам часу.

Автор вважає, до органічної системи заходів у боротьбі з тероризмом на макрорівні належать наступні: розробка державної стратегії, концепції і доктрини у боротьбі з тероризмом; створення окремої синтетичної структури, яка б мала вертикальне підпорядкування – Президенту України. Формування цієї структури має відбуватись за рахунок найбільш кваліфікованих співробітників СБУ, МВС, УДО, ЗС, МНС, Держкомкордону; участь України у всіх міжнародних програмах у боротьбі з тероризмом, які відповідають її національним інтересам; ініціювання підписання регіональних угод, як одного з найефективніших інструментів у боротьбі з тероризмом; з урахуванням стратегічного напрямку розвитку України – членство у Європейському Союзі – ініціювання створення у складі Європолу окремого європейського підрозділу у боротьбі з тероризмом, який був би підпорядкований ЄС і здійснював би свої повноваження з дозволу всіх країн учасників ЄС.

Визнаючи пріоритетний напрям в контролі над тероризмом в усуненні соціально-економічних і політичних суперечностей, необхідно одночасно визнати, що ліквідація нерівності і протиріч не є гарантією остаточного зникнення тероризму.

У висновках до третього розділу підсумується, що розвиток інформаційних і комунікаційних технологій та глобалізація сучасного світу сприяють розширенню й удосконалюванню ресурсної бази тероризму і боротьба з ним у сучасних умовах повинна полягати у позбавленні його ресурсів. Значна кількість зарубіжних країн займається розробкою та впровадженням національних антитерористичних систем, які мають такі складові: сукупність законодавчої бази, діяльності державних органів, неурядових організацій, інститутів громадянського суспільства, а також дій та заходів, спрямованих на протидію тероризму та мінімізацію терористичної

загрози. В Україні розвитку тероризму можуть сприяти глибока соціально-економічна криза, протистояння політичних сил, наростання проявів сепаратизму, зубожіння та люмпенізація значної частини населення, процеси соціального розшарування, розвиток кримінальних підприємницьких та державних структур, корумпованість державного апарату, розвиток потужного нелегального ринку зброї, девальвація моральних та духовних цінностей. Усунення причин тероризму є головним у боротьбі з цим явищем.

У висновках викладаються основні результати та підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження. Так, існуючі теоретичні підходи до пояснення феномену політичного тероризму не можуть повною мірою дати відповідь на всі питання, які пов'язані з вивченням даного явища. На сьогодні в наукових роботах недостатньо розроблені питання класифікації тероризму і терористичної діяльності, ознаки і критерії оцінки, що дозволяють віднести ті або інші види політичного насилля до терористичної діяльності. Досліджуючи форми прояву політичного тероризму в соціальних, політичних і національно-етнічних конфліктах, слід враховувати багатоаспектність даного явища.

У системі політичного екстремізму тероризм займає одне з центральних місць і є найбільш небезпечним для суспільства його різновидом.

Автором визначена можливість існування поліваріативності типологій тероризму, тому що різноманітність форм його прояву та існування повною мірою не знаходять свого відповідного теоретичного відображення (складністю визначення поняття стала стрімка видозміна тероризму через зміну форм його прояву). Однак, це не може стосуватися пошуку загального визначення поняття тероризму, тому що досягнення термінологічної ясності повинно унеможливити вільне розуміння феномену, а відтак, маніпулювання самим поняттям у політичному житті. Тероризм – це застосування крайнього насильства (або загроза його застосування) проти цивільного населення шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення, державних або позадержавних структур, або вчинення посягань на здоров'я та життя людей, яке спрямоване на одержання, утримання та захист влади у суспільстві, або тиск на владні структури задля прийняття (неприйняття) ними рішень та дій щодо реалізації певних інтересів, що є впливом на органи державної влади й управління з певною суспільно-політичною метою.

Здійснено компаративний аналіз тероризму з іншими формами прояву політичного насильства, що часто застосовуються як синоніми цього суспільного явища, а саме: «агресія», «війна», «екстремізм», «національно-визвольна (партизанська) боротьба», «революційна боротьба», «громадянська війна», «сепаратизм», «геноцид», «репресії», «анархізм» та ін., що дозволило сформулювати сукупність ознак, які утворюють та виражають сутність тероризму, серед яких: політична спрямованість, насильницька основа, деструктивність, протиправність, антигуманізм, використання залякування, комунікативність, підвищена суспільна небезпечність, демонстративність, публічність, системність та багатоманітність форм прояву, символічність, організований характер, теоретична обґрунтованість, історичність,

розмежування між жертвами терористичних актів та тими, на кого здійснюється тиск.

З'ясована причинність та багатофакторність характеру сучасного тероризму. Серед чинників, що сприяють його появі, є різні об'єктивні явища суспільно-політичного життя, що мають політичне, етнічне, економічне, національне, класове, геополітичне, релігійне, історичне підґрунття тощо. Не можна сказати, що якась група чинників має основне значення – впливає вся їх сукупність і лише ситуативно на передній план може виходити то один, то декілька з них. Причинами можуть бути: дискримінаційний характер відносно тих чи інших етнічних груп, трансформація політичних процесів, зокрема, від авторитарного режиму в напрямку тоталітарного тощо. Вплив суб'єктивно-психологічного фактору, наявність таких процесів посилює та загострює конфліктне протистояння, що теж сприяє виведенню останнього на терористичний рівень.

Сьогоднішній стан політичного тероризму дозволяє стверджувати, що він трансформує релігійний і етнічний аспекти соціального життя в політичну площину, використовуючи етнічний і релігійний екстремізм як базу для подальшого розвитку політичної боротьби в терористичній формі.

Етнонаціональні конфлікти та протиріччя, як передумова тероризму мають наступні підстави щодо свого виникнення: прагнення до перерозподілу життєвих ресурсів і природних багатств; розбіжність етнічних, національних і релігійних меж, бажання зробити свою країну мононаціональною чи монорелігійною; обмеження прав націй на самовизначення; порушення прав особистості представників даної нації (етносу); бажання продемонструвати іншій нації свою перевагу й водночас залякати її; розмаїтість уявлень людей про національне надбання і національний інтерес; прагнення даної нації (етносу) до збереження своєї національної ідентичності та опір у зв'язку з цим іншому способу життя, іншому світосприйманню і світорозумінню, іншим цінностям, що нав'язуються владою чи іншими структурами. Релігійні протиріччя визначаються наявністю мотивів забезпечення пріоритетності своєї релігії; реалізації релігійних ідей за рахунок придушення або навіть знищення інших релігійних груп, де тероризм виростає на ґрунті екстремізму, релігійної нетерпимості, ворожнечі й ненависті, невміння й небажання бачити в інших групах партнерів для переговорів і компромісів, поважати й враховувати їхні інтереси.

Визначено соціально-психологічні аспекти політичного тероризму в аналізі суб'єктивної сторони цього явища – його ідеології, характеру програм, цілей і завдань; логіці виправдання і ступеня усвідомленості власних дій; відмінностях в мотивації і позиціях різних суб'єктів терористичної діяльності. Психологічний чинник тероризму визначає такі його риси та характерні особливості, як вища ступінь аморальності, надзвичайна жорсткість, агресивність дій, нерозбірливість в засобах та методах, некерованість дій. Наразі, значна психологізація політики як така, коли на перший план виходить її емоційно-

чуттєве сприйняття, значно зменшує важливість теоретичного обґрунтування терористичної діяльності.

Встановлено, що, виступаючи наслідком кризових процесів, що розгортаються у суспільстві, зокрема в українському, та тісно пов'язаних з ними соціальних, політичних, міжнаціональних і інших конфліктів, тероризм сам, у свою чергу, їх загострює і ускладнює. Тому осмислення природи, засобів і методів боротьби з ним, з'ясування ресурсної бази стає важливою і невідкладною проблемою теорії і практики, особливо в період трансформаційних перетворень, випробовуючи низку серйозних криз і навіть катастроф, що важко відгукуються на житті і долі великих мас населення. Все це є основою антитерористичної політики протидії тероризму. Подолання тероризму, як явища, можливе при позбавленні його матеріальних та нематеріальних ресурсів.

Виявленими основними тенденціями міжнародного досвіду та міжнародної співпраці у сфері протидії тероризму є: дуже повільний темп становлення міжнародного права та невдала практика його застосування у боротьбі з тероризмом; розгляд антитерористичних заходів деякими державами як інструменту політики, що спрямована не стільки на подолання тероризму, скільки на його використання при вирішенні деяких власних, далеких від цієї проблеми, завдань.

Існуюча відсутність конструктивного міждержавного діалогу при виробленні ефективного механізму протидії тероризму пояснюється не тільки складністю цього феномену, але й розбіжністю позицій держав, що мають свої приватні інтереси із цього питання.

Для забезпечення єдиного підходу на всіх рівнях держави та суспільства до розуміння сутності тероризму, як загрози національній безпеці та стабільності українського суспільства, визначено пріоритети держави у питанні подолання тероризму з урахуванням і кримінологічної специфіки, і комплексної соціально-політичної природи даного явища. Йдеться про розроблення концепції протидії тероризму, в якій мають бути визначені основні принципи державної політики, її мета, завдання та напрями подальшої оптимізації у середньо– та довгостроковій перспективі.

Визначена можливість подальшого розвитку тероризму у сучасному світі, зокрема – в Україні. Основними теророгенними чинниками за сучасних політичних та економічних змін в Україні є масштабна корупція в органах державної влади, що набула системного характеру; загальне зниження рівня моральності суспільних відносин, насамперед у молодіжному середовищі; правовий нігілізм; розшарування суспільства та загострення конфронтації, що уможливило радикалізацію настроїв у суспільстві, тощо. Зазначене потребує вжиття значних зусиль з боку державної влади щодо зниження рівня конфліктності та локалізації середовища екстремізму та тероризму.

Але, з огляду на геополітичне положення української держави та нестабільність ситуації у світі, обумовлену значною активізацією радикальних

організацій, для України залишається актуальним питання про загрозу тероризму та його дестабілізуючого впливу на сучасне суспільство.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Проноза І. І. Психологічний аспект формування політичної свідомості як складової політичної культури молоді / І. І. Проноза // Актуальні проблеми політики: [зб. наук. праць / Голов. ред. Ківалов С. В.; відп. за вип. Кормич Л. І.]. – Одеса: ПП «Фенікс», 2010. – Вип. 40. – С. 400-409.

2. Проноза І. І. Об'єктивні (психологічні) причини тероризму як суспільно-політичного явища / І. І. Проноза // Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 54. – С. 692-697.

3. Проноза І. І. Класифікація основних ресурсів тероризму в політичному процесі / І. І. Проноза // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. Вип. 55. – К., 2011. – С. 468-473.

4. Проноза І. І. Основні теоретико-методологічні підходи до сутності політичного тероризму / І. І. Проноза // Політологічний вісник: Збірник наукових праць. Вип. 55. – К., 2011. – С. 218 – 226.

АНОТАЦІЯ

Проноза І. І. Політичний тероризм як загроза стабільності сучасного суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2012.

Систематизовано теоретико-методологічні підходи до дослідження природи сучасного тероризму, виявлення чинників його виникнення.

Досліджено загальну соціально-психологічну природу політичного тероризму як багатовимірного і синтетичного за своєю природою явища. Обґрунтовано доцільність застосування терміну «контроль над тероризмом» щодо діяльності, спрямованої проти тероризму. Розглянуто поняття «екстремізм», «терор», «війна» тощо та здійснено компаративний аналіз видів політичного насилля.

Обґрунтовано термін «протидія» у відношенні до тероризму як політико-правового явища, що відображає увесь комплекс антитерористичних заходів впливу на тероризм.

Проаналізовано стратегії антитерористичної політики в сучасному світі на теоретичному та практичному рівнях для визначення та узагальнення комплексного зарубіжного досвіду та використання його у вітчизняній антитерористичній політиці.

Ключові слова: терор, тероризм, політичний тероризм, психологічний фактор тероризму, політичне насилля, боротьба з тероризмом, стабільність, загроза, безпека, конфлікт.

АННОТАЦИЯ

Прозоза И. И. Политический терроризм как угроза стабильности современного общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2012.

Систематизированы теоретико-методологические подходы к исследованию природы современного терроризма, выявлены факторы его возникновения.

Исследовано общую социально-психологическую природу политического терроризма как многомерного и синтетического по своей природе явления. Обоснована целесообразность применения термина «контроль над терроризмом» к деятельности, направленной против терроризма. Рассмотрены понятия «экстремизм», «террор», «война» и т.д. и осуществлен компаративный анализ видов политического насилия.

Обосновано термин «противодействие» в отношении терроризма как политико-правового явления, что отражает весь комплекс антитеррористических мер воздействия на терроризм.

Проанализированы стратегии антитеррористической политики в современном мире на теоретическом и практическом уровнях для определения и обобщения комплексного зарубежного опыта и использования его в отечественной антитеррористической политике.

Ключевые слова: террор, терроризм, политический терроризм, психологический фактор терроризма, политическое насилие, борьба с терроризмом, стабильность, угроза, безопасность, конфликт.

SUMMARY

Pronoza I. I. Political terrorism as a threat to the stability of modern society. – Manuscript.

Dissertation on competition of scientific degree of political sciences on specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – State authority «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odessa, 2012.

Investigated general psychological nature of political terrorism, psychological causal component of this phenomenon and the role of psychological factors of this phenomenon in the fight against terrorism. It was shown that subjective factor plays a

key role in the emergence and spread of this phenomenon in the presence of appropriate objective reasons - political, economic, social, national, and more.

Determined that the terrorists do not form a single specific diagnostic psychiatric groups. In the absence of general psychological terror of the complex may be a variety of individual characters and internal reasons. Terrorism as a multidimensional and synthetic in nature phenomenon carries a meaningful psychological component. In modern terms one of the key purposes of terrorism - to maximize the destructive effect of psycho-emotional act of terrorism, promoting thus the development of dysfunctional processes in societal and political space.

Improved the feasibility of applying the term «control terrorism» for activities directed against terrorism. This term covers a whole range of such activities and is more accurate than other terms, including the term «struggle».

The essence and main features of terrorism as a political phenomenon. Prior to the political terrorism and display its essence as a specific socio-political phenomenon can be attributed the following characteristics: presence of direct or indirect violence to achieve political goals, according to those who succeeded him, can not be achieved by conventional (legal) means, subject to violence, political terrorism, as a rule, are representatives of the political vanguard of the enemy camp, political or symbolic innocent purpose, acting on what terrorists are trying to influence political opponent, deliberate nature of violence and intimidation, focus on destabilizing or destroying the main political organizations opposing hand, the use of secrecy as the necessary conditions for the existence of terrorist organizations and terrorist actions; categorical denial subjects the political struggle of the principles of universal morality and cynical disregard for the norms of humanity and justice;

Proved that the term «resistance» against terrorism as a political and legal phenomenon reflects the whole range of anti-terrorist measures impact on terrorism, not just measures of criminal repression, given the nature of terrorism as a complex social, political and not just purely legal phenomenon.

The definition of the causes and escalation of terrorism as a socio-political phenomenon. Terrorism is a multifactorial phenomenon in the operation of a subjective psychological factor plays an important role. However, it will become particularly important in the presence of conditions that have an objective nature (ethnic, national, regional differences, etc.). A cultural (religious) conflict is not the main cause of significant activation and proliferation of modern terrorism. Established that the terrorist activities aimed at implementation of various interests, articulated around such concepts as power, and so is political.

Was further developed the definition and clarification of basic principles study of terrorism in the Ukrainian and world scientific opinion. Review the concepts of «extremism», «terror», «war» etc. and comparative analysis of the types of political violence provided an opportunity to more accurately understand the qualitative characteristics of the phenomenon of political terrorism, which is defined as the use of extreme violence (or threat of use) against the civilian population to influence authorities and management of certain social and political purposes. Thus, improved concepts and categories of the study of political terrorism.

Systematized theoretical and methodological approaches to explore the nature of modern terrorism, enabling the study factors that lead to his appearance, and bring them into a unified theoretical picture. Analysis of the nature of modern terrorism has allowed the conclusion on the priority use of non-violent forms of anti-terrorism activities to prevent the escalation of terrorist conflict in the appraisal meet global level.

A comparative analysis of strategies for counter-terrorism policy in the modern world of theoretical and practical levels to identify and summarize complex international experience and its use in domestic counter-terrorism policy.

Key words: terror, terrorism, political terrorism, the psychological factor of terrorism, political violence, the fight against terrorism, stability, threat, security, conflict.